

2019-0311 van Mr. A.H.M.Rieter, oud-notaris, voor de regiobijeenkomsten KNB mrt-april 2019

Wie onderzoekt, zal vinden. De rol van het notariaat, Kamervragen, en een moreel appel

Inleiding

I.	Een terugblik	p 3
	1. Het oude wettelijk kader	
	2. Vernieuwing wettelijk kader, 1999	
	3. De politieke koers van de jaren negentig	
II.	De samenleving	p 5
	4. Informatieve getallen	
	5. De rol van het notariaat	
	6. De kerntaak van het notariaat	
	7. Dienstbaarheid en deontologie	
III.	De nieuwe tijd	p 7/11
	8. Twintig jaar verder	
	9. Problemen in het notariaat en elders	
	10. Vertrouwensverlies	
	11. Op het vinkentouw	
	12. Nieuwe ontwikkelingen. Kamervragen	
IV.	De KNB	p 12/17
	13. De KNB, tot Orde geroepen. Of tot de orde te roepen ?	
	14. Het aansturen van het notariaat zelf: functioneert dat ?	
	15. Herschrijven van de Wna ? De discussienota ‘Stokkermans’	
	16. Verontrusting en bedenkingen	
V.	De wetenschap	p 17
	Samenvatting	p 17/18
	Nawoord	p 18
	Noten	p 20/21
	Appendix inzake de discussienota	(pm)

Inleiding

Het notariaat heeft op 5 oktober 2018 een feestje gebouwd rond het 175 jarig bestaan van de KNB. De viering van 175 jaar ‘Wet op het notarisambt’, één jaar eerder, zou evenzeer of meer op zijn plaats zijn geweest. Als 200 jaar Wetgeving notarieel ambt wordt gevierd, is ondergetekende er in 2042 graag bij. Het recente jubileum heeft aanleiding gegeven tot een reeks van artikelen in het WPNR en Notariaat Magazine over veel aspecten. Daaropvolgend past verdere aandacht voor de ambtsuitoefening en de beroepsorganisatie. Opnieuw komt het notariaat in beweging, nu specifiek door een ambitieus voornemen van het bestuur de Wet op het notarisambt te laten ‘herschrijven’.

In deze bijdrage wordt een kader geschetst tussen wetenschap, praktijk, bestuur en beleid, met aandacht voor vleugjes wetshistorie en een onvermijdelijke (rechts)politieke component. Er komt dus een nogal grote variëteit van invalshoeken aan bod met feiten en meningen. Daaruit kan een grote lijn worden gedestilleerd.

In mijn voorafgaande uiteenzetting [“Het notariaat in een nog vrijere markt ? Een moreel dilemma” \(pdf\)](#) met als ondertitel “Een beschouwing en een oproep”, heb ik mijn gedachten de vrije loop gelaten. In het onderhavige stuk word op veel meer ingegaan, ook op details, en wordt zoveel mogelijk een (verdere) onderbouwing van het eerste stuk gegeven.

Op 17 oktober 2018 bood ik de Ledenraad een brief aan, met als bijlage een voorlopig uitgewerkt onderzoeksvoorstel. Alles was gebaseerd op de ontwerp-versie van de discussienota ‘Stokkermans’ van 25 aug. 2018. Mijn doel was dat eerst onderzoek zou worden gedaan en dan pas de afvaart van de discussie zou plaatsvinden. De Ledenraad en het bestuur besloten anders. Het schip lag al onder stoom. De aangeboden stukken zijn op het Notarisnet te vinden bij de vergaderstukken LR van 14 november 2018. Nadien werden er Kamervragen gesteld en beantwoord. Pas half februari werd mij de eindtekst van de discussienota, die blijkbaar op 1 december 2018 al was afgesloten, ter beschikking gesteld. Een en ander heeft geleid tot het onder tijdsdruk herschrijven van mijn visie en commentaar van 17 oktober.

De aan de Ledenraad gepresenteerde versie van mijn commentaar ging vooral over de *status* van de ontwerp-discussienota, maar nauwelijks over de *inhoud* daarvan. Nu wordt ook op een deel van de inhoud ingegaan. De sporen van de werkwijze zijn in deze notitie nog te zien. Mijn uitvoerig gemotiveerde onderzoeksvoorstel van 17 oktober 2018 blijft van belang naargelang de conclusie van de discussie zou zijn dat een nieuwe onderzoek, “Hammersein 2”, nodig of wenselijk is. Het onderzoeksvoorstel is voor een deel in deze notitie verwerkt.

Deze notitie is gericht tot de hele beroepsgroep. Ik ben mij er van bewust dat er een cesuur ligt in 1999, tussen degenen die het oude regime nog zelf kennen en de inmiddels grote groep die dat niet heeft meegemaakt. Daaruit komt een verschil in benadering door de lezer voort en mogelijk ook een verschil in visie. De geboden informatie en opinie in dit stuk probeert beide groepen aan te spreken in de hoop dat de afstand tot de jongere generatie niet te groot is.

I. Een terugblik

1. Het oude wettelijk kader

Tot de invoering van de nieuwe Wet op het notarisambt (Wna) op 1 sept. 1999, en stapsgewijze aflopend nog kort nadien, was er een tariefstelsel waarbij door middel van crosssubsidie iedereen tegen een aanvaardbare prijs werd bediend.* ⁱ. De o.g-transacties waren stevig beprijsd en in tijden van hoogconjunctuur (ongeveer 40 jaar, onderbroken door de crisis in de jaren 1980/1984) verdienden de notarissen gemiddeld meer dan wat maatschappelijk aanvaardbaar was. Er waren krachtige uitschieters naar boven (vooral bij de “bouwkantoren”), maar het was echt niet overal botertje tot de boom. Het bestuur van de KNB verlaagde tot vijf keer toe de tarieven. Tegen de toename van het transactievolume van o.g. en/of de prijsstijgingen was bijna geen tegenwicht te bieden, zonder een kwetsbaarder groep notarissen te duperen. Een positief aspect van de tariefstructuur was dat de dienstverlening in de sector van het familievermogensrecht kon plaatsvinden, en daadwerkelijk plaatsvond, tegen een laag tot zeer laag tarief, onder of ver onder de kostprijs. Uitsluitend als indicatie wordt in herinnering gebracht bijv. rond 1980 hfl 69 voor een Verklaring van erfrecht of hfl 98 voor een testament. Negatieve boedels en onbeheerde nalatenschappen werden nagenoeg gratis opgeruimd. Grenscorrecties en andere minitransacties waren verliesgevend, maar werden correct uitgevoerd. Aan de sociale samenhang van dit stelsel was geen twijfel. Het werkte. De notaris die zijn of haar aandeel deed in hoog- en laagbeprijsde werkzaamheden, verdiende steeds fatsoenlijk, niets om je voor te schamen, niet te weinig en niet te veel. De uitschieters naar boven worden niet ontkend.

2. Vernieuwing wettelijk kader, 1999 en verder

Vanaf eind jaren tachtig werd werk gemaakt van een nieuwe Wna, ingevoerd in 1999, beschaafd verzet van de hele beroepsgroep en actief lobbywerk ten spijt. In de loop van de behandeling van het wetsontwerp werd, als gevolg van het dogma van een neoliberale stroming, **marktwerking** het centrale thema. Het meest zichtbaar beleden oogmerk van de wetsontwerper was in 1994 echter blijkens de Memorie van Toelichting de *vernieuwing en versterking van de functie van het notariaat in het burgerlijk recht en de samenleving*. Met vernieuwing beoogde de ontwerper niet een complete herziening van het Latijnse notariaat, maar een afwijking slechts op één punt, namelijk de vrije(re) vestiging. De verantwoordelijke staatssecretaris noemde dit met zoveel woorden zelfs het *belangrijkste onderdeel*. In het kader van de door de regering voorgestane deregulering, de operatie MDW, (marktwerking, deregulering en wetgevingskwaliteit) paste het **terugdringen van overheidsbemoeienis**. De staatssecretaris van Justitie wilde graag af van het standplaatsenbeleid en het benoemingsbeleid. Zonder de veel te hoge inkomens zou echter mijn inziens alles anders zijn gelopen. De overheid nam al eind jaren tachtig een aanloop tot een prijzen- en inkomenspolitiek, en verwarde deze. Dat brak op. De wettelijke prijsmaatregel 1980, bleek in een door de KNB aangespannen procedure ongeldig en werd teruggedraaid. * ⁱⁱ. Dat moet bij de overheid veel kwaad bloed hebben gezet. Er was met het betrokken ministerie enig overleg over tarieven, maar het KNB-bestuur stelde de tarieven volkomen zelfstandig vast. Justitie had zicht op de inkomens via de bijdrageschaal voor de kosten van het toenmalige BFT (Bureau Financieel Toezicht), functionerend sinds begin jaren dertig, ingesteld in verband met de toenmalige crisis en notariële faillissementen.

Naast dit ene vanaf het begin beoogde doel is later een tweede toegevoegd: **liberalisering van de tarieven**.^{* iii}. De aandacht daarvoor werd een overheersende, en lijkt hoofddoel te zijn geworden. Materieel werd dat mede en vooral veroorzaakt door hoge notariële inkomens tijdens hoogconjunctuur. Notarissen genoten vaste tarieven, een restrictief vestigingsbeleid en zij hadden een beschermd werkgebied door de verplichte inschakeling. Door deze combinatie kwamen erg hoge inkomens voor. Dat was te veel van het goede voor een openbaar ambt.

Sinds de invoering van de nieuwe Wna is een moeizaam en deels onomkeerbaar proces gaande in het notariaat. Daarbij is het ambt in zeker opzicht *gedenatureerd*. Dat was een politieke keuze. Zij was opgedrongen en moest worden gerespecteerd. Het lijkt dat het notariaat die keuze van lieverlee niet slechts heeft gerespecteerd maar ook heeft aanvaard. Sterker nog, een deel van het notariaat heeft de keuze *commercieel omarmd* en is bedreven geworden in ondernemerschap. Van ‘agorafobie’ is geen spoor meer te bekennen. ^{* iv}.

De huidige notaris heeft steeds minder van de klassieke ambtenaar/tevens academisch gevormde vrije beroepsbeoefenaar, met een hoge beroepsmoraal en ook een sociale taak. Door de wetgever dwingend gestuurd is haar/zijn kantoor in een *verdienmodel* veranderd, waarbij idealisme vaak een luxe is en de notariële deontologie naar de achtergrond verdwijnt. Bij deze ontwikkeling past de kwalificatie *verontrustend*. Een eufemisme.

3. De politieke koers van de jaren negentig

In een van de gesprekken die door een delegatie van de KNB op het departement van Justitie werden gevoerd (waarbij ondergetekende als toenmalig voorzitter KNB aanwezig was) werd door de minister Wijers van economische zaken persoonlijk duidelijk gemaakt dat de invoering van een versterkte vorm van marktwerking en prijsliberalisering in het kabinet een uitgemaakte zaak was. Marktwerking moest er komen. Discussie was nagenoeg onmogelijk. Tegenargumenten telden niet. Hier was een marktfundamentalist aan het woord in wiens vocabulaire sociale rechtshulp niet voorkwam. De bezorgdheid bij het notariaat werd uitgelegd als eigenbelang. Toegegeven, er was een eigenbelang, maar de bezorgdheid was oprecht. Was het bij de behandeling van het ontwerp Wna in de Tweede Kamer nog alleen de staatssecretaris van Justitie die de toon zette van de dominante economische tijdgeest, bij de behandeling in de Eerste Kamer op 23 maart 1999 zaten de staatssecretaris van Justitie en de minister van EZ naast elkaar om de invoering van marktwerking in het notariaat te verdedigen. De uitkomst gold als een binnen de democratie te respecteren politieke realiteit, maar op het gebied van rechtsbescherming liep de maatschappij schade op. Bewindslieden en ook de meerderheid van de Eerste kamer waren geïnfecteerd door marktdenken. De stemming vond een week later plaats. De meerderheid in de EK was echter bepaald niet royaal, 35 tegen 28.^{* v}. Dat wordt genoemd als blijk dat de politieke aarzeling ook toen al groot was. De ook destijds uitdrukkelijk gestelde vraag of marktwerking niet wezensvreemd was aan de publieke sector, waartoe ook het notariaat als openbaar ambt behoort, werd nooit beantwoord. De regering kwam van veel overheidsbemoeienis maar zeer ten dele af. Zowel de wet zelf als de wetsgeschiedenis geven aan dat de overheid het notariaat als aandachtsveld niet zou kunnen loslaten. Bovendien moesten, om de wet door de Kamers te slepen, vergaande toezeggingen worden gedaan, bijvoorbeeld tot het blijven monitoren van de ontwikkelingen. Voorlopig was herbezinning op de klassieke elementen van het notariële functioneren een waanidee. De markt zou eerst zijn werk moeten doen. En dat deed hij. Al na korte tijd waren de prijsstijging en de vraaguitval in het personen- en familierecht zichtbaar. Het bestuur van de KNB werd in 2001 door de bewindspersoon -dat was toen staatssecretaris van Justitie mevrouw Kalsbeek-

op het matje geroepen, maar het KNB-bestuur had geen middelen om de ontwikkelingen te stoppen.*^{vi}. De staatsecretaris van Justitie kreeg een dogmatisch koekje van ministerieel-economisch dogmatisch deeg en wenste niet in te grijpen. Zij had dat op grond van art. 54 Wna bij een AMvB wel kunnen doen. Ingrijpen was toen nog tegen de tijdgeest.

II. De samenleving

4. Informatieve getallen

In een recent themanummer Personen- en familierecht (*^{vii}) wijdt het WPNR aandacht aan o.a. relatierecht. De artikelen van de hoogleraren Schrama en F.Schols geven een overzicht en inzicht. Zij leggen veel bloot van waarmee het notariaat dagelijks wordt geconfronteerd en wat het te wachten staat. Hierna wordt ingegaan op maar één aspect. Dat is de staalkaart van gezinnen en personen en de ontwikkelingen daarin, mede in relatie tot de ontwikkelingen in het notariaat, van de afgelopen twintig jaar en tevens van de meest recente ontwikkelingen. In beide artikelen komt het enorme aantal aan de orde van één miljoen 'paren' (Schrama) of 'stellen' (Schols) dat informeel samenleeft, met of zonder kinderen. Daarvan op basis van Schols' weergave ruw geschat minimaal 350.000 (waarvan jongeren geschat op 250.000 en de rest op 100.000) zonder contract; zij zijn ook niet van plan een contract te laten opstellen. Volgens Schols' zeer aannemelijk gokje geldt dat ook een eventueel testament. Daarnaast zijn er nog 6,5 miljoen andere huishoudens, in diverse variaties. Tweepersoons, gehuwd of geregistreerd als partners, met of zonder kinderen. Indien er kinderen zijn, is dat mogelijk uit twee of drie bedden. Eénpersoons huishoudens, ook die met of zonder kinderen en soms met kinderen uit meer bedden of zelfs de kinderen zonder enige verwantschap, achtergelaten door een ex. Niet bekend is hoeveel van al deze personen een contract hebben (huwelijks- of partnerschapsvoorwaarden) of een testament. Het is zeker dat er een grote behoefte is, latent of manifest, of in elk geval de maatschappelijke wenselijkheid, van een of meer individuele regelingen en misschien ook wel aan een verdere wettelijke regeling. Die laatste gedachte wordt zowel door Schrama als door Schols ondersteund. De al beschikbare gegevens nodigen uit tot verder wetenschappelijk onderzoek.

5. De rol van het notariaat

Betrekken we bij het bovenstaande thema het notariaat dan komen er vragen op zoals: hoeveel personen of paren komen bij de notaris over de vloer voor advies en enige vorm van regeling? Nog belangrijker: **hoeveel personen komen *niet* bij de notaris?** Het notariaat doet zijn best te regelen wat geregeld moet worden. Het hele relatiepatroon is beweeglijk en ingewikkeld geworden.*^{viii}. Wat is alles bij elkaar afgelopen jaren het bereik van het notariaat geweest? In aantallen en inhoudelijk. Welke lagen van de bevolking waren er wel of niet in betrokken? Heeft het notariaat kunnen oplossen en opgelost wat opgelost moest worden? Mogelijk schoot de gereedschapskist tekort, ook al deden velen hun uiterste best. Bovendien haalde het tijdsverloop en de veranderde relatievorming vele oplossingen in. Was de notaris betaalbaar? Verder rechtssociologisch wetenschappelijk *onderzoek is wenselijk*.

6. De kerntaken van het notariaat

De kerntaak van het notariaat was en is rechtsbescherming, voorkomen van geschillen, zorgen voor rechtszekerheid, door zorgvuldig opgestelde akten, die eeuwig worden bewaard, waarbij de formele inhoud, de identiteit en datering bij voorbaat in rechte vaststaan, er controle is over

de wilsbekwaamheid en voldoende begrip van wat getekend wordt. Akten die mede door input in vele openbare registers (Kadaster, Kamer van Koophandel, CTR, CLTR, huwelijksgoederenregister, boedelregister enz), een belangrijke bijdrage leveren aan preventieve rechtspleging, ter voorkoming van geschillenbeslechting (repressief, kostbaar, langdurig en vaak onbevredigend) door de toch al overbelaste rechter. Ongebreidelde marktwerking daarbij houdt een groot risico in van oncontroleerbare schade aan rechtsbedeling/rechtstoepassing. Drie opinies: zie * ix (H.Tjeenk Willink, S.Roes) De markt vraagt om goedkope producten. Meestal kan de afnemer van notariële diensten de kwaliteit daarvan niet beoordelen. Wanneer verwordt goedkoop tot duurkoop ?

Terzijde worden hier enkele andere ongecontroleerde marktontwikkelingen genoemd. Na veel jaren wordt beseft dat in de kostprijs van de meeste fysieke producten de milieukosten niet zijn verwerkt. Ook werkt de markt de privacybescherming zeer tegen. Armoede blijft bestaan en wordt schrijnender. Internet is een wondermiddel, maar pas na dertig jaar wordt beseft dat het tegelijk een groot risico is, en soms een open riool.

Bij juridische diensten dwingt de markt niet tot rechtsbescherming. Zou de overheid (regering en parlement) niet willen toegeven dat **hoge kwaliteit en een lage prijs incompatibel** zijn? Altijd maar weer de markt als remedie gebruiken is het miskennen van de realiteit van een zeer ingewikkelde samenleving. De remedie marktwerking kan uitpakken als paardenmiddel. Met (bij)werkingen die erger zijn dan de kwaal. Beleidsmakers hebben maar zelden met de voeten in de klei gestaan. Een wetenschappelijke invalshoek heeft met betrekking tot marktwerking al veel blootgelegd. Meer onderzoek kan nog meer blootleggen over rechtsbescherming, maar je hoeft echt geen wetenschapper te zijn om de nadelen van marktwerking nu al te beseffen. In de gezondheidszorg worden ze geregeld letterlijk *aan den lijve* ondervonden. Ook in overige sectoren liggen de voorbeelden voor het oprapen.

Een neventaak van het notariaat kan zijn, en is in feite al, meewerken aan fraudepreventie en fraudebestrijding. Zonder onderbouwing is duidelijk dat ook deze neventaak **nauwelijks compatibel** is met een notaris als koopman. Bovendien is de notaris hierbij een amateur.

Meer dan 25 jaar geleden was ik als voorzitter KNB betrokken bij overleg met de overheid over 'financieel rechercheren'. Destijds werden door mij suggesties gedaan. De overheid is niet bij machte gebleken dit goed te organiseren. Bij die onmacht wordt de notaris nu door het OM en de grote politiechef E.A. in negatieve zin afgeschilderd als 'facilitator' en 'wegkijker'. * x. Wat een hoffelijke manier om het eigen straatje schoon te vegen! Notarissen faciliteren nimmer bewust en kijken echt niet weg. Het lijkt alsof de vz KNB het over zich heen liet gaan. Twee jaar geleden schreef ik de KNB uitvoerig over dit onderwerp en deed ik diverse bruikbare suggesties. Ik denk dat ze niet zijn opgepikt. De notaris als poortwachter en politiehulpje blijft een moeizame aangelegenheid; in een vrije notariële prijzenmarkt meer dan bij een notariaat met een sterke ambtelijke inslag.

7. Dienstbaarheid en deontologie

De kerntaak van de notaris is dienstbaar zijn. De notaris is een ambtenaar. Enigszins tautologisch maar tegelijk pleonastisch is hij een 'openbaar' ambtenaar. Zo is hij in de Wna ingesteld. Door het ontbreken van een bezoldiging van overheidswege en door marktwerking is zij/hij echter een hybride tussen ambt en markt. Zo'n ambt behoeft ondersteunende regelgeving van de wetgever, niet slechts de instelling van het notariaat maar ook de vormgeving. De persoon moet het ambt dragen maar ook andersom. De logica zou eerder een notaris als *bezoldigd* staatsambt met zich brengen dan de positionering als vrije marktwerker. * xi. Is er, nadat de wetgever de notaris tot koopman had gepusht, nog voldoende evenwicht tussen de marktwerker en de onbaatzuchtigheid van het ambt? Het KNB-bestuur, dat in oude samenstelling lang en op goede gronden verzet pleegde tegen marktwerking, lijkt het over een

andere boeg te gooien en organiseert in de periode maart/april 2019 een discussie over verdere stimulering van marktwerking. Hoe geloofwaardig is dat? Kan een notariaat, omgeven door tal van wettelijke verplichtingen, deontologisch overleven in een vrije markt? Daardoor zou alles anders van worden, maar de vraag is of de maatschappij daarvan beter wordt. * xii. Is nog meer marktwerking het begin van distributie van de notariële bevoegdheden aan anderen, die daar uit eigen belang op azen? Als Bestuur, Ledenraad en beroepsgroep die weg inslaan, wordt voor het ambt een *doodlopende weg ingeslagen*. Wil de beroepsgroep de eigen *grafdelver* zijn? Mag de beroepsgroep zelf het notariële ambt min of meer verloochenen door nog meer markt op te zoeken? Dat is een gewetensvraag. Moet misschien ook in het notariaat de latent aanwezige moraal wat meer worden geactiveerd? En is de politiek misschien rijp voor een bijgestelde visie en een mea culpa, zoals oud-minister Bussemaker onlangs uitprak ?

III. De nieuwe tijd

8. Twintig jaar verder, 2019

Tijden veranderen, en wij met hen. We zijn twintig jaar verder. De nadelen van onvoldoende beheerste -doorgesloten- marktwerking zijn op vele plaatsen in de maatschappij zichtbaar geworden. Inzichten kunnen veranderen, zelfs in betrekkelijk korte tijd. Was het niet een minister van Justitie die al kort na 1 oktober 1999 (Wna in werking) zei dat in het notariaat onder zijn verantwoordelijkheid geen marktwerking zou zijn ingevoerd? Ja, het was een minister. * xiii. Bij het keren van het politieke tij, en een voortschrijdend inzicht op basis van aangetoonde ongewenste effecten van marktwerking, kan de wetgever met andere beeldbepalende personen zonder gezichtsverlies op een ingeslagen koers terugkomen, met behoud van een aantal positieve ontwikkelingen. Dat proces is al op gang gekomen.* xiv

Het is geen wonder dat we bij de van diverse kanten geconstateerde **aantasting van de rechtsstaat** nu een minister hebben met rechtsbescherming als speciale politieke opdracht. Het belang van die rechtsbescherming wordt blijkbaar maatschappelijk en politiek erkend, en vloeit trouwens voort uit de Grondwet. Het politieke en bestuurlijke tij is bezig te keren, al het gaat dat met een overheersende, althans toonzettende, standvastig marktdenkende politiek partij in de coalitieregering niet zo hard. De tijd is bijna rijp om de bakens te verzetten. Voor effectief tegenwicht wordt in 2019 hopelijk het juiste moment gevonden voor reflectie. Oude partijpolitiek en ideologie mag goed bestuur niet overheersen. Er zijn ook in het notariaat correcties wenselijk en mogelijk. Maar onverstandig is de marktdraf met Stokkermansdraf te versnellen. Er mag worden gehoopt en verwacht dat daarvoor ook bij minister Sander Dekker en zijn ministerie gevoel is of alsnog wordt ontwikkeld. *Liberaal is van oudsher ook sociaal*. Veranderen van ‘geloof’ is niet uitgesloten, evenmin als verandering van de politieke macht. Twintig jaar geleden wilde niemand dit pleidooi horen. Tien jaar geleden was het te vroeg. Naar ik hoop is nu het momentum.

9. Problemen in het notariaat en elders

Het hele gebied van de rechtstoepassing staat maatschappelijk flink in de kijker. Het notariaat staat in moeizaam functioneren niet alleen. Bij het Openbaar Ministerie en bij de Rechterlijke

Macht zijn er al lang, en telkens opnieuw, problemen, geen kleine. De rechterlijke macht is op collectief stukloon gezet. €200 mio voor het KEI-project ging in rook op. Hoe ironisch: de K stond voor kwaliteit. **In de ogen van velen is de rechtsstaat in gevaar.** De advocatuur wordt terecht of ten onrechte beschouwd als een niet al te behulpzame beroepsgroep. Folkert Jensma schreef in de NRC: "Er mag meer moraal in de advocaat" (* xv) en kort nadien (* xvi) spottend "Geen kwaad woord over de advocatuur". Bij de deurwaarders loopt ook niet alles op rolletjes.* xvii. De minister probeerde recent tamelijk vastberaden en op een voor de Tweede Kamer niet aanvaardbaar geoordeelde manier een rem te zetten op gefinancierde rechtshulp. * xviii. Bij het kleinschalige notariaat lijkt de afgebakende taak waarvoor het staat naar behoren te worden opgepakt, maar de lat kan echt nog wel hoger. Ook het notariaat kent grote problemen.

Over het recente incident met de struikrover/notaris stap ik hier heen. * xix. Wel wil ik nog kwijt dat de NRC in het hoofdredactioneel Commentaar op 20 februari de plank 20 jaar missloeg door de schrijven: "En weer staat de notaris te boek als graaier die met een minimum aan werk een maximum aan inkomen verdient". Rectificatie werd door deze 'kwaliteitskrant' geweigerd. Waarvan akte.

De marktwerking heeft efficiency bevorderd maar heeft schadelijke neveneffecten. Elk medicijn kent bijwerkingen. Met schadelijk wordt bijvoorbeeld bedoeld het aantal saneringen, ontsparingen/tuchtzaken. Ook het feit dat veel jaren achter elkaar een groot aantal kantoren (omstreeks 50) onder '**verscherpt toezicht**' staat van het Bureau Financieel Toezicht (BFT). Dat behoeft verdere onderzoeks aandacht. Ook dat er zo **weinig zicht is op kwaliteit en integriteit** is een probleem. Het is lang niet onwaarschijnlijk dat sommige taken onder druk van de markt minder goed worden vervuld. In het kader van de beide WPNR-artikelen, die in par.4. werden genoemd, is het belangrijk te constateren dat het notariaat voor een miljoenenleger (minimaal 2,5 mio) van minder draagkrachtige en/of minder begaafde en/of minder mondige burgers **financieel niet meer bereikbaar is**. Een uurtarief van € 300 of meer werpt een te hoge drempel op en is in veel gevallen asociaal hoog. Zo is het notariaat er alleen voor de relatief rijken. Dat is beschamend voor het notariaat, ook al is de werkwijze en prijsstelling verklaarbaar. Meer nog beschamend voor de overheid die dit veroorzaakte. Voor niets gaat de zon op en voor een heel lage prijs wordt alleen een model ingevuld. Wel kan een goed modellenbestand in het notariaat, in combinatie met de onontbeerlijke kennis om dat te hanteren, het publiek kosten besparen, maar een goed en persoonlijk product kan niet goedkoop zijn omdat maatwerk nu eenmaal tijd kost en de zelfredzaamheid van velen niet groot is. Meestal kan niet met één akte worden volstaan; vaak zijn er drie nodig.

De essentie van een openbaar ambt is dat het **zonder hoge drempels** toegankelijk is voor iedere burger. Dat lijkt bij het notariaat verloren te zijn gegaan. Van de mate waarin lagere inkomensgroepen thans gebruik maken van notariële diensten zijn geen getallen bekend. Wie even rondvraagt in het notariaat heeft wel al de indruk die hier wordt verwoord. Voor oude gegevens zie * xx. Het is een van de te onderzoeken punten. Zie ook * xxi.

Voor erfrecht en relatievermogensrecht heeft de wetgever goede standaardoplossingen ingevoerd. Maar de relatievorming en beëindiging, en gezinsvorming, zijn in de huidige samenleving ingewikkelder dan ooit; dat kan men niemand verwijten. Het betreft of treft alle lagen van de bevolking, niet slechts de hogere inkomensgroepen. Het effect is dat er steeds meer juridische hulp nodig is voor afwijkingen van de wettelijke standaard. De markt lost dat niet op.

Deze ontwikkelingen moeten hoogst ernstig worden genomen.

De notaris lijkt koopman te zijn geworden en rechtsbescherming is verworden tot handelswaar. Rechtsbescherming behoort, anders dan marktwerking, tot de fundamenten van onze rechtsstaat. Daarbij hoort de notariële akte tot de hoekstenen van het juridische-economische stelsel. Het kredietstelsel is voor een groot deel gebaseerd op de akten inzake onroerend goed (overdrachten en hypotheke). Bij dit soort werkzaamheden is er een ware prijzenslag geweest en zijn de gehanteerde tarieven voorwerp van hevige concurrentie. Dergelijke akten behoren niet tegen de laagst denkbare prijs in de kortst mogelijk tijd te worden afgedraaid. Het is onvermijdelijk dat de kwaliteit er onder lijdt. Ook de daardoor ontstane problemen verdienen aandacht. De overheid weigerde mee te werken aan een oplossing met minimumtarieven op basis van een minimumprotocol. *^{xxii}. De combinatie notariaat en kadaster (een verzelfstandigde maar niet geprivatiseerde overheidsdienst) is een ijzersterke voor de rechtszekerheid voor onroerend goed. Zet dat niet op het spel.

10. Een nog groter probleem: Vertrouwensverlies

Nu de notarissen geen excessieve inkomens meer hebben en overigens redelijk ogen te functioneren staan zij -anders dan advocaten, rechters, bankiers, en bijna nog erger dan die laatsten, de accountants- sinds een paar jaar maar heel weinig aan maatschappelijke kritiek bloot. De notarissen zitten niet langer collectief in het beklagdenbankje. Helaas: incidenten daargelaten. *^{xxiii}. Wel moet worden geconstateerd dat het vertrouwen in het notariaat een flinke knauw heeft gekregen en beschamend laag is. Aldus blijkt uit een publicatie van de KNB van september 2017. *^{xxiv}

Vertrouwensverlies is het ergste wat een beroepsgroep, én het publiek, kan overkomen. Sinds 2012 schreef ik er over aan het bestuur. Vertrouwen komt te voet en vertrekt te paard. Bij de beantwoording van de Kamervraag 6 (zie ook paragraaf 12) wuift de minister het vertrouwensverlies weg met woorden als : ...geen signalen ....blijkt niet...uit een rapport van 2009. Bij het antwoord op Kamervraag 6 verwijst de minister in nootje 2 naar Kamerdocument Wna 23706-62. Dat is het rapport “Hammerstein”, van september 2005.*^{xxv} Die datering en de ‘naamgever’ werden door de minister weggelaten, waardoor niet dadelijk zichtbaar was dat het om het rapport Hammerstein gaat en ook niet hoe oud dat rapport is. Het rapport is te oud om er een beroep op te doen. Dat weet de minister zelf ook wel, maar hij gebruikte een truc uit het ambtelijk-tactisch arsenaal en trekt een politiek poker-face.

11. Anderen zitten op het vinkentouw

Er is buiten de beroepsgroep een onderstroom die het nut van die notarissen veel minder ziet zitten en de bevoegdheden graag zou uitdelen over de hele juridisch/economische markt. Daar zou de maatschappij echt niet beter van worden. Gewezen wordt op een intern ambtelijk advies, opgesteld op het Ministerie van ‘V&J’ van juli 2017, in het werkboek behandeld op pag. 58. Lees die schokkende samenvatting (nota bene: die is niet van hr Stokkermans maar komt uit het ambtelijk advies zelf. De samenvatting is hoogdravend, zeer abstract, niet realistisch. Er staan dure ambtelijke woorden als ‘algorithmic accountability’, ‘adaptive change’. Daar zou ik Youp graag op loslaten. Het hele stuk en ook het hierna genoemde rapport WODC 2016 is doortrokken van de gedachte dat de **technologische ontwikkelingen allesbepalend zijn**. Die gedachte werd ook aangetroffen in de juist op dit punt bekritiseerde Strategische Agenda 2015/2020 van de KNB. De visie van ministerie en WODC behelst een zeer eenzijdige en futuristische belichting. Het notariaat sluit daarbij naadloos aan met de belangstelling voor ‘blockchain’ en ‘artificial intelligence’. Heeft het notariaat om sexy te zijn

speeltjes nodig? Als het notariaat, met o.a. een unieke bewaarfunctie, denkt dat het met blockchain zijn *bestaansrecht* verliest, is het met het zelfvertrouwen dieptreurig gesteld. De angst de boot te missen speelt een overheersende rol. Volstaan wordt met mijn twijfels te uiten, waarbij mijn geboortjaar, 1942, niet verborgen blijft. De demografische laag van 65+ omvat drie miljoen personen, waarvan het overgrote deel echt niet met zelfhulpprogramma's aan de slag gaat, zoals het WODC in 2016 (of subversief gezegd, destijds misschien het ministerie op de achtergrond) voorspiegelde. De overheid loopt hier veel te hard; mogelijk het notariaat ook. De WRR en de Nationale Ombudsman waarschuwden de overheid vorig jaar.

Het notariaat bedient met bekwaamheid een zeer specifieke markt, waarmee samenleving en overheid erg zijn gediend. Daarbij past de notaris als koopman niet en evenmin de bevoegdheidsverruiming of invloedsverruiming naar een groep die geen specifiek notariële opleiding heeft gehad, met het werk geen ervaring heeft, niet onder de notariële beroepscode staat, en niet onder hetzelfde nogal strenge tuchtrecht valt.

De in de discussienota voorgestelde verruiming van samenwerkingsmogelijkheden met niet-notarissen, kapitaaldeelname, vermindering van opleidingseisen, schrappen van een toch al niet hoge 21-uurs-norm voor actuele ervaring, de afschaffing van het provisieverbod, afschaffing van de plaats van vestiging en van een initieel praktijkplan, moeten allemaal in het genoemde kader worden beoordeeld. Zij leiden tot erg veel vrijheid, met kans op verwatering van het ambt. Dat alles zou ondergetekende ontraden. De effecten op termijn zijn onbekend.

Een notarieel aanhangsel met weinig zelfstandigheid bij een groot advocatenkantoor? Een notarieel pootje bij de accountants- en belastingadvieskantoren? Provisie betalen aan aanbrenge makelaars? Een situatie zoals in de apothekerswereld? Advocaten (VEA) die nalatenschappen gaan afwikkelen? Op het platteland behalve de bus en de middenstand ook de notaris verdwenen? Het notariaat moet het allemaal niet zelf willen.

De benadering van de beroepsgroepen vanuit marktwerking en het bestaan van een “afdeling toegang rechtsbestel” op het betrokken ministerie geeft aan waar het accent ligt. Wordt bij toegang ook gedacht aan het publiek? Het lijkt er niet op. In een WODC-rapport uit 2016 (geciteerd op pag.28 van het werkboek) staat in de samenvatting welgeteld één relevant zinnetje: “De toegang tot dienstverlening voor laaggeletterden en digibeten moet geborgd blijven.” Hoe heeft de minister of het WODC zich dat voorgesteld? Zonder invulling is het een loze kreet. Terzijde: is de aanduiding digibeten niet wat denigrerend? Ook het beleidsmatig bij elkaar vegen van de notarissen, advocaten en deurwaarders, onder de noemer juridische beroepen, geeft te denken. Niet ontkend wordt dat er verwantschap is, maar de verschillen zijn onnoemelijk veel groter dan de overeenkomsten.

Tegen Stokkermans' voorstel de combinatie notaris/advocaat weer toe te laten kan heel weinig bezwaar worden ingebracht, indien voor beide beroepen aan alle voorwaarden blijvend wordt voldaan en de beoefenaar steeds haar/zijn positie duidelijk maakt. Dat de combinatie in 1999 werd verboden was in elk geval niet omdat er incidenten waren geweest. De nawerking tot voor kort ingevolge de overgangsregeling heeft voor zover bekend ook geen incidenten opgeleverd, mogelijk wel meer deskundigheid. De behoefte aan de combinatie is niet groot, maar daarom gaat het huidige verbod misschien toch wel te ver.

12. Nieuwe ontwikkelingen, Kamervragen

In het kader van bovenstaande historische ontwikkelingen heb ik mij, verspreid over de jaren en, om niemand voor de voeten te lopen, met ruime afstand tot in de jaren negentig voor de KNB verricht bestuurswerk, enkele keren geroepen gevoeld me tot het bestuur van de KNB te wenden, met commentaar en voorstellen inzake het te voeren beleid. In 2008 ging het over pensioenzaken. Drie jaar lang werd als secretaris de pen gevoerd over de rapporten van het Verantwoordingsorgaan van het NPF. In 2012 was de aanleiding een fluwelen revolutie, waarbij het bestuur van de KNB werd afgezet.

Uitvoerige commentaar werd geleverd op de notitie “Met recht vooruit”. Ook nadien werden bij het bestuur diverse beleidsthema’s aangesneden. In 2016 werd onderbouwd te kennen gegeven dat doel en middelen in de openbare Strategische agenda 2015-2020 niet voldoende werden onderscheiden en dat te veel het accent werd gelegd op de techniek/digitalisering en dat bij een *lange-termijn-overlevingsplan* de agenda er heel anders uit zou zien. In 2018 werd de KNB-notitie Fraudebestrijding uitvoerig becommentarieerd. De notaris mag niet worden gezien als opsporingsambtenaar. Poortwachter was de notaris in zeker opzicht al lang, maar nu wordt dat in een geheel nieuw perspectief gezet en het notariaat gaat daar in de behoefte de overheid te pleasen (te) ver in mee.

In januari 2018 werden Kamervragen gesteld over het notariële pensioen. De verplichtstelling en het draagvlak werd onder schot genomen. Er valt heel wat meer te zeggen over dat pensioen. Dat wordt nu verder buiten beschouwing gelaten.

Niet onvermeld blijft hier evenwel de rampzalige ontwikkeling van pensioenen en aanspraken. Door ontbreken van indexering en kortingen holde de koopkracht sinds 2003 achteruit met 35%. Niemand had zoiets kunnen bedenken. Voor de gepensioneerden valt er niets meer te repareren. Verder werd de opbouw voor de actieven verlaagd. In het tarief zit beslist niet de prijs van een behoorlijk pensioen. Het notariaat loopt daardoor in een oudedags-armoedeval; dat voorspel ik. Het KNB-bestuur zat lange tijd -ook toen ik bestuurslid en vz was- met de armen over elkaar. Bij het opmaken van het verslag van het Verantwoordingsorgaan over 2008 is op mijn verzoek de bemoeienis en betrokkenheid van het KNB-bestuur bij pensioenzaken onderzocht; die bleek jarenlang inhoudelijk nul te zijn.

Op 4 december 2018 werden nieuwe **Kamervragen** gesteld (* xxvi) waarin verwantschap zichtbaar is met mijn hierboven vermelde zorgen. De antwoorden van de minister voelen aan als luchtigjes, onvolledig, deels onjuist, en zeer weinig welwillend.

Op diverse plaatsen in deze bijdrage wordt over de antwoorden iets geschreven:
 Over vraag/antwoord 6 in paragraaf 10, over vertrouwensverlies.
 Over vraag /antwoord 9, in paragraaf 16, over de kwaliteit van het notariële werk.
 Over vraag/antwoord 10, in paragraaf 13/14, over het nut van een onderzoek naar het functioneren van de KNB zelf.

Bij vraag 7 over het toezicht attendeert de minister op het rapport SEO, van juli 2018, in opdracht van het WODC over de evaluatie van het BFT. * xxvii. Het gaat daar om de doeltreffendheid en de doelmatigheid van het toezicht door het BFT. De tamelijk positieve beoordeling van de werkmethoden van het BFT is verheugend. In het rapport staat : “Het toezicht door het BFT is kwalitatief degelijk”. Daardoor kan echter gemakkelijk een groot **misverstand** ontstaan. Deze positieve beoordeling betekent niet dat het toezicht kwantitatief *voldoende* is, noch dat het voldoende *effectief* is. Aan de “Belangrijkste bevindingen” van de evaluatie wordt even verderop ontleend: “Het is ... onduidelijk hoe scherp het zicht is op risico’s en in welke mate de handhaving effectief is.” De aanbiedingsbrief van minister aan Kamer is positiever dan het rapport zelf. Geen wonder, maar begrijpelijk, dat ook die brief op de site van het BFT staat. Het BFT worstelt met capaciteitsproblemen. Niet duidelijk is of het BFT iets valt te verwijten.

Kamervraag 8 over de **toegankelijkheid van het publiek** werd door minister Dekker weggewuifd alsof de hele bevolking bij de notaris terecht kan, ook anders dan voor een kort oriënterend gesprek. De minister ontkent met stelligheid dat de toegankelijkheid zou zijn verminderd. De exorbitante prijsstijging in de sector van het personen- en familierecht wordt **weggemoffeld**. Blijkbaar verzwegen de ambtenaren voor de minister dat een voorganger/staatsecretaris het KNB-bestuur op het matje riep wegens verontrustende prijsstijgingen bij pfr-akten.* zie noot vi. Beroep op gefinancierde rechtshulp komt nagenoeg niet voor. * zie noot xxi. Wat de minister zegt klopt dus niet, het is een doodoener. Als de

macht (de minister) de waarheid over de toegankelijkheid van minder draagkrachtigen tot de notariële diensten niet weet en zelfs niet wil weten, is er iets heel ernstigs aan de hand. Dan doen de feiten er in de politiek blijkbaar niet meer toe en worden openbaar bestuur en de democratie ziek gemaakt. Zo beschadigt een minister straffeloos de rechtsstaat, waar juist hij pal voor zou moeten staan.

Bij diezelfde vraag schrijft de minister: “In de praktijk bleek dat de tarieven *iets* daalden”. Ook dit antwoord ontlokt kritiek, want de minister weet heel goed dat de o.g- tarieven *dramatisch* daalden. Spelen met woorden, dat is leuk, maar, geachte minister, de waarheid mag niet worden weggemoffeld.

Kamervraag 10, of het na twintig jaar marktwerking niet tijd wordt voor een nieuw onderzoek, op ruim een handvol in de vraag opgesomde gebieden, werd niet duidelijk beantwoord. De minister laat blijken dat een dergelijk onderzoek tot de verantwoordelijkheid van de KNB zelf als publiekrechtelijke beroepsorganisatie behoort. De opdracht tot een onderzoek zou naar de mening van ondergetekende in het kader van de bij de totstandkoming van de Wna afgesproken monitoring uitsluitend van de minister moeten komen, juist niet van de KNB. Zelfevaluatie bij de KNB is zeker nuttig, zelfdiagnose is echter bedenkelijk, zelfmedicatie zou een gok zijn. Diep betreurenswaardig, maar een politieke realiteit is, gelet op de antwoorden op de Kamervragen, dat de verantwoordelijke maar onwillige minister de feiten niet wenst te kennen. **Mijn vraag aan het notariaat:** Dan toch maar een onderzoek in opdracht van de KNB ? Hoe wordt er dan voor gezorgd dat dat onafhankelijk is? Naar mag worden aangenomen is het WODC inmiddels echt onafhankelijk.

Samenvattend: de minister speelde bij de beantwoording van de Kamervragen mooi weer: “tout va très bien”, ook als het kasteel van madame la Marquise nagenoeg “en flamme” staat en het bluswater al op is.

Niet begrijpelijk is dat het bestuur van de KNB (column voorzitter in NM febr.2019) aan de Kamervragen zo weinig zichtbare aandacht besteedde. Kwam het antwoord van de minister het bestuur goed uit? Eerder uitte de voorzitter op de minister in een column wel stevig kritiek.

IV. DE KNB

13. De KNB, tot Orde geroepen. Of tot de orde te roepen ?

De upgradering van de KNB van privaatrechtelijke vereniging naar openbaar lichaam volgens de Grondwet, met eigen publiek gezag en regelgevende bevoegdheid, heeft afstand gecreëerd niet alleen tussen bestuur en leden maar ook tussen het van ouds meest betrokken ministerie en de beroepsorganisatie. Tegelijk heeft dat -onnodig te zeggen en zoals ook blijkt uit de wetsgeschiedenis- de minister niet ontheven van alle taken en betrokkenheid betreffende het notariaat. Die betrokkenheid voelt, als het goed is, voor de beroepsgroep nog altijd aan als een weldaad, ook als het om deskundigheid bij regelgeving gaat. Helaas is slechts een heel klein deel van de regels die de KNB oplegt aan de goedkeuring van de minister onderworpen, en wordt de rest niet getoetst op rechtmatigheid, doelmatigheid en effectiviteit. De verordeningen worden slechts zeer beperkt getoetst. * ^{xxviii}. Aan de hand van enkele ervaringen -die genoemd kunnen worden- is goed verdedigbaar dat zowel op beleidsgebied als op het gebied van de regelgevende bevoegdheid van de KNB manco's aanwezig zijn die minimaal een signaal vormen en maximaal de mate van het aanvaardbare te boven gaan.

In 2012 werd het bestuur door de Ledenraad afgezet. Bijna was er uit grote onvrede een tweede (parallele, private) beroepsorganisatie ontstaan omdat het bestuur ten onrechte vele jaren dacht dat het niet was geoorloofd ook voor de eigen belangen van de beroepsgroep op te komen. Staatsecretaris Teeven stuurde daarover een reddende brief.

In 2016 overruledde de Ledenraad het bestuur met een in het FD uitgelekte zware klacht over de werkwijze van het Bureau Financieel Toezicht. Dat was bestuurlijk en bestuursrechtelijk gezien een heel vreemde move. Het notariaat, dat met de voeten in de klei staat, mort nog steeds over de administratieve last van dat toezicht. De manier waarop toezicht wordt gehouden (niet op het notariaat zelf maar) op het bestuur van de KNB, namelijk volgens de Wna door de Ledenraad, is voor kritiek vatbaar. De Ledenraad is namelijk behalve toezichthouder tevens mede-bestuursorgaan. In termen van **governance** mag vanuit staats- en bestuursrecht nog wel eens worden nagedacht of deze structuur de optimale is. Ontbreekt er niet een fris extern element ? Kijk ook eens bij aanpalende beroepen.

Cristiaan Stokkermans heeft dat gedaan. Daarbij met een schuin deskundig oog ook kijkend naar het vennootschapsrecht. Lees zijn voorstellen 29 en 30. Dat zou een verbetering zijn. Niet alleen in het bestuur maar ook in de Ledenraad, die in het voorstel als een RvC optreedt, zouden enkele niet-leden kunnen worden opgenomen. Niettemin blijf ik van mening dat eerst de bestuursstructuur en het functioneren van beide organen (ieder voor zich en in combinatie) nader behoren te worden **onderzocht**.

14. Aansturing notariaat door bestuur en Ledenraad: functioneert dat eigenlijk wel ?

Bestuur en Ledenraad hebben mijn geuite bedenkingen tegen de voorgestelde discussienota , en ook mijn onderzoeksvoorstel, voorshands zonder weerwoord terzijde geschoven en daarmee ook uitstel van de reeds geplande discussieronde in de Regio's afgewezen. Hoewel de vergaderingen van de Ledenraad volgens de Wna in beginsel openbaar zijn, en ook de vergadering van 14 november openbaar was, werd die niet openbaar aangekondigd en werden agenda en stukken alleen op het besloten notariële net gepubliceerd. De buitenstaander die er lucht van heeft kan een beroep doen op de Wob. Terzijde: ondergetekende is formeel niet anders dan een buitenstaander; de positie van 'bij de KNB aangesloten zijn' is niet geregeld en stelt niets voor. Het bestuur van de KNB en ook de Ledenraad heeft evident moeite met de toepassing van de Wob en ook met transparantie in het algemeen. Zelfs het Jaarverslag en de Jaarrekening worden niet uit eigen beweging bekend gemaakt. O.a. daarmee wordt ook de rechtsplicht (art. 8 Wob) tot het uit eigen beweging openbaar maken van beleidsgegevens geschonden. Een voorstel aan het KNB-bestuur (zie ook Kamervraag 10) als onderdeel van een breder geheel het eigen functioneren als openbare orde onderwerp van onderzoek te maken, viel blijkbaar niet in goede aarde, niet bij het bestuur en ook niet bij de LR. Zou het niet sportief zijn, van moed getuigen, toe te geven dat ook bij dat onderdeel een onderzoek op objectieve gronden niet misplaatst zou zijn? Een dergelijk wetenschappelijk onderzoek uit bestuursrechtelijk oogpunt heeft bij mijn beste weten nog nimmer plaatsgevonden. Het voorgestelde onderzoek levert zonder twijfel verbeterpunten op. Hoe erg is dat ? Niemand hoeft zich persoonlijk aangesproken te voelen. *Waarom dan dat onuitgesproken verzet ?*

Is **transparantie** niet een kenmerk van een openbaar ambt ? De leden van de KNB lijden niet onder het gebrek aan transparantie, maar dat doet aan het openbare belang van het thema niet af. Het huidige gebrek aan transparantie zette ondergetekende bij het schrijven van dit stuk op een grote informatieachterstand.

15. Herschrijven van de Wna ? De discussienota Stokkermans

In september 2018 werd mij bekend dat in opdracht van het KNB-bestuur gewerkt wordt aan het *herschrijven van de Wna*. Een nogal ambitieus project, alsof die wet na twintig jaar en diverse reparaties en wijzigingen en aanvullingen al in de prullenbak moet. Voor ondergetekende kwam dit uit de lucht vallen. In 1999 was de nieuwe Wna, buiten het aspect marktwerking, in combinatie met de verplichte inschakeling van de notaris een memorabel en monumentaal feit. Was er reden de fundamenten aan te pakken? Is er paalrot? Er is in opdracht van het bestuur een beleidsmatige discussienota opgesteld als nagenoeg onmogelijke, herculische, éénmansarbeid door oud-notaris Mr. Dr. Chr.M. Stokkermans. Moet er een stal gereinigd worden? Waarom moet hier een rivier verlegd worden? Ook deze vragen zijn prealabel. Die discussienota heeft als grondgedachte: nog meer marktwerking toelaten en stimuleren. Men kan er in proeven dat de wet meer ‘**Zuid-as-gehalte**’ zou moeten hebben. Nog steeds bestaat het notariaat, anders dan twintig jaar geleden werd verwacht, voor het overgrote deel uit eenmans- en tweemanskantoren, verspreid over het hele land. Het discussiestuk is onlangs als ‘Werkboek’ onder de KNB-leden en een handvol anderen verspreid, en zal later publiek worden gemaakt, maar kan m.i. nu al als beleidsdocument door iedere buitenstaander met een beroep op de Wob worden opgevraagd. Het KNB-bestuur stelt zich gereserveerd op ten opzichte van de discussienota. Tegelijk kan het in circulatie brengen niet anders worden uitgelegd dan als voorlopige maar niettemin principiële en tegelijk risicovolle steun van het bestuur en de Ledenraad aan de vermelde grondgedachte van nog meer marktwerking. Het bestuur zou naar mijn mening meer richting moeten geven aan de discussie. Ook democratie heeft aansturing nodig.

Prikkelende vragen: welke visie heeft het bestuur en de Ledenraad zelf? Wat zijn de bestuurlijke vergezichten? Welke stippen legt het bestuur op de horizon? Wat zijn de idealen en ambities? Toch niet alleen de digitalisering van het recht? Begeven de beide organen zich zonder wat sturing vóóraf niet in een moeilijk proces van 5x per regio georganiseerde gebrekkige meningsvorming? Het proces van besluitvorming is voorlopig niet duidelijk. Opmerkelijk is ook dat de uitgenodigde notariële hoogleraren pas na een discussieronde mogen spreken. Het lijkt een volledig bottum-up proces met 3500 leden. Is met de discussienota als enige agendapunt het gevaar niet groot dat vooral technische zaken aandacht krijgen en de opgeworpen prealabele vragen worden weggevaagd? Opmerkelijk is ook dat het openbare Notariaat Magazine, maart 2019, met kennelijke instemming van het KNB-bestuur in een prematuur stadium al zoveel ruimte geeft aan het gedachtegoed van de discussienota. De koers die Stokkermans uitzet is: **deregulering, meer concurrentie, meer diversiteit, verruiming samenwerkingsmogelijkheden, meer marktwerking**. Die koers is sterk ingegeven door *uitsluitend economische factoren*, inhoudelijk ontleend aan o.a. het SEO-rapport uit 2009 (prof. Baarsma e.a.) en het Ecorys-rapport 2014, geschreven in opdracht van het Ministerie van EZ. **Bij dat ministerie en ook bij prof. Baarsma is al vóór het lezen bekend uit welke hoek de wind waait: economie, géén woord over rechtsbescherming**. Zit de maatschappij en de modale notaris op die koers te wachten en wil zij/hij juist daaraan, en uitsluitend daaraan, een discussie wijden? Het bestuur van de KNB heeft de heer Stokkermans een blanco opdracht gegeven. Een vermakelijk detail: als antwoord op een verzoek van ondergetekende op basis van de Wob, art. 3 lid 1, kon na intern onderzoek bij de KNB over deze beleidsaangelegenheid geen enkel document met een schriftelijke opdracht te berde worden gebracht. Dat kan uiteraard de heer Stokkermans niet verweten worden.

De auteur van de discussienota gebruikt het woord dynamisering. Notariaat en maatschappij zijn met dynamisering gediend is, maar niet met verdere deregulering en marktwerking, zeker niet op den lange duur, omdat dat het unieke van het ambt aantast, waarmee het ambt in de

markt zijn maatschappelijke identiteit verliest. Positieve effecten van verdere marktwerking zijn niet uitgesloten, maar dat is een gok. **Er wordt geen onderbouwing gegeven van de gekozen koers en geen alternatief geboden.** Dit moet als een ernstig manco worden beschouwd, veroorzaakt vooral doordat het bestuur verzuimde de prealabele vragen te stellen.

Stokkermans schrijft, p 6, “De voorstellen komen voor een groot deel neer op deregulering en het stellen van randvoorwaarden”. Over die **randvoorwaarden** wordt weinig tot niets teruggevonden. Het stellen dat er randvoorwaarden moeten zijn is de standaardmethode van de vrijemarkt-ideologen. Het is niet meer dan een afleidingsmanoeuvre want als het er op aan komt blijkt de methode niet te zijn uitgewerkt en/of zijn doel te missen. Zou het anders zijn dan hadden we geen bankencrisis gehad en hadden de toezichhouders AFM en DNB en de accountants, die allen de banken moesten controleren, niet zo’n modderfiguur geslagen. Vragen: wie formuleert die randvoorwaarden en de minimum kwaliteit? Hoe worden ze toegepast en hoe gecontroleerd ?

Objectief, wetenschappelijk verantwoord, onderzoek ligt met betrekking tot koers en einddoel aan de discussienota niet ten gronde. * xxix

16. Verontrusting en bedenkingen

Op de in september/oktober 2018 nog interne discussienota werden door mij bij de KNB ernstige bedenkingen geuit waaronder dat door de marktwerking vele burgers een notaris niet kunnen betalen. Die bedenkingen werden in een Ledenraadsvergadering van 14 november 2018 aan de orde gesteld. Tevens werd door mij een alternatieve visie ontvouwd en een voorstel geformuleerd en voorlopig onderbouwd (met wetenschappelijk hand te perfectioneren) om -met uitstel van de discussieronde- éérst in opdracht van de betrokken minister een nader onderzoek op zeven onderzoeksgebieden te laten doen naar de staat van het notariaat na twintig jaar marktwerking.* xxx. Op enkele onderdelen uit het onderzoeksvoorstel is hierboven al ingegaan. Op andere wordt hierna ingegaan. Aandacht vergt ook Kamervraag 9 over de **kwaliteit van het notariële werk**. Daarvan is geen sluitende definitie beschikbaar. De definiëring komt hierna aan de orde. De minister gaat op vraag 9 maar zeer kort in -wimpelt in feite ook dit af- en verwijst naar enkele oude/verouderde onderzoeken. Verderop wordt er op teruggekomen.

(Ontleend aan onderzoeksvoorstel 5 dat aan de Ledenraad werd gedaan:)

Veldonderzoek naar de kwaliteit van het werk. Bestuderen van akten, dossieronderzoek, gegeven uitleg en advies (Belehrung & Beratung). Voor zover aan ondergetekende bekend zijn er geen goede recente gegevens beschikbaar. Het BFT komt hier volgens eigen verklaring (nog) niet of nauwelijks aan toe. Dossiers o.g., en financiën in het algemeen, hebben voorrang. Bij PFR, waar akten geleverd worden tegen budgetprijzen, staat mogelijk de kwaliteit evenzeer onder druk als de prijs voor simpele zaken. Heeft de kwaliteit geleden onder de marktwerking? Op het punt van **kwaliteitsonderzoek** is er veel vaagheid en onduidelijkheid. Daarom worden hier enige gegevens vermeld / geciteerd. Een diepgaand onderzoek is zeker niet gedaan. De kwaliteit blijkt soms direct, bijvoorbeeld in fouten of foutjes die de betrokkenen bij ontvangst van stukken alsnog zien. Fouten in kadastrale gegevens blijken meestal binnen een dag, of kort nadien bijv. bij de uitmeting van gedeeltelijke percelen. Een **foutscore** van 2,5 a 3%, zoals is gemeten, moet als **hoog** worden beschouwd. Vaak zal pas op langere termijn blijken welke manco’s er in een akte zaten; wat er staat is dan wel goed maar er zijn *lacunes*. Wordt nog voldoende gedaan aan onderzoek erfdiensbaarheden en wordt aandacht besteed aan grensbepaling en burenrrecht ? Stapt een notaris nog wel eens op een Donner-fiets om op locatie even zelf te gaan kijken ? Zonder

standplaatsen vervaagt de lokale binding en de spreiding. Het lijkt me geen verbetering. Plaatselijk bekend zijn is steeds een pré geweest.

Hierna volgen een aantal citaten uit openbare geschriften over het begrip kwaliteit.

- a. Hammerstein/EIM, 2005 schreef (ontleend aan Ecorys 2014 p 32): “*Er werd geen verband geconstateerd tussen een lage prijs voor een akte en de aanwezigheid van fouten of in de kwaliteit.*” En “*Geen eenduidig effect van prijsconcurrentie op het aantal (kadastrale) fouten in vastgoedakten*”.
- b. WODC 2011, ontleend aan Ecorys 2014 p32: “*Wat betreft de kwaliteit concludeert het WODC dat sommige kwaliteitsaspecten verbeteringen laten zien, andere niet, en weer andere zij in het geheel niet vast te stellen.*”
- c. Ecorys 2014 p 39: “*in de praktijk blijkt ‘kwaliteit’ lastig te definiëren.*” Het begrip kwaliteit wordt door Ecorys ontleed in navolging van het WODC in kwaliteit van: a. Kantoororganisatie, b. Product, c. Service, en d. Naleving wet- en regelgeving.
- d. Bij Ecorys en ook bij het WODC is kwaliteit dus een nogal ruim begrip. Het notariaat zal kwaliteit allereerst relateren aan de impliciete wettelijk opdracht: rechtszekerheid bieden. Een ruimere terminologie verdient echter de voorkeur: rechtszekerheid /rechtsbescherming /conflictvoorkoming /preventieve rechtspleging.
- e. Ecorys p 39: “*de kwaliteit van de dienstverlening is in den brede op peil gebleven*”.
- f. Ook op p 40 bovenaan geruystellende woorden, mede op basis van WODC/EIM 2011.
- g. Vervolgens, ook op p 40 bij 2.4.4: “*Zoals eerder aangegeven is de kwaliteit van de notariële diensten (achteraf) heel lastig vast te stellen*”.
- h. Zo ook WODC 2011 in “*Kwaliteit in zware tijd*” p 16: “*Het is voor ons niet mogelijk uitspraken te doen over de juridisch inhoudelijke kwaliteit van akten.*”

Blijkens het bovenstaande blijft de kwaliteit en de samenhang met de marktwerking **een heel vaag onderwerp**. Niemand heeft voldoende zicht. Er zijn diverse definities van kwaliteit in omloop o.a. ISO 9000, waarvan de bruikbaarheid in twijfel kan worden getrokken.

Bij al die onduidelijkheid is mijn voorstel onder **kwaliteit** (kwaliteit van product/dienst) alleen te verstaan de **toegepaste expertise** bij het voorbereiden en opmaken van een akte of het geven van een losstaand advies. De andere kwaliteitselementen kunnen beter worden ondergebracht onder een andere noemer.

(Ontleend aan onderzoeksvoorstel 6 dat aan de Ledenraad werd gedaan:)

Diepteonderzoek naar de integriteit. Hieronder te verstaan de deontologie op het morele vlak, de Rechte Rug (*cursivering* verboden). Dit komt bij het BFT wel onder de aandacht maar slechts zéér gedeeltelijk. Hoe hoog is de beroepsmoraal nog? Heeft die geleden onder de marktwerking? Helaas is geen oude meting beschikbaar ter vergelijking. Het WODC werkte o.a. met interviews. Dat is geen erg nauwkeurig instrument. Het is wel beter dan niets. Onderzoeksbureau Ecorys lijkt integriteit te incorporeren in het brede begrip kwaliteit. Het meest nabij komt bovengenoemd criterium d. (naleving wet- en regelgeving) maar er is m.i. ook een niet goed vangbare dimensie meer aan integriteit nl. de hogere morele aspecten zoals de vraag of de gevraagde dienst überhaupt aan de verzoeker moet worden verleend, of een voorgenomen akte überhaupt dient te worden opgemaakt (bijv. schenkingsakten, ontervingen, de oprichting van rechtspersoon in de juiste vorm, een ingewikkelde herstructurering waarvan het doel twijfelachtig is).

Prof. Sebastiaan Roes, Radboud-universiteit, Nijmegen, (de enige hoogleraar die deontologie van het notariaat expliciet als deel van zijn leeropdracht heeft) kan aan het kwaliteitsbegrip vast beter richting geven dan ondergetekende. Interessant in verband met integriteit is ook het afscheidcollege van Prof. M.J.A. van Mourik ‘Recht, Rechtvaardigheid en Ethiek, in het bijzonder in de notariële praktijk; Kluwer 2008. Ook interessant is Van Mouriks bijdrage aan de Kortmann-bundel; zie de literaturopgaaft in het werkboek.

Wat door mij als onderzoek beoogd wordt, is een soort “**Hammerstein 2**” . Er zijn nu alleen maar verouderde onderzoeksgegevens beschikbaar. “Hammerstein 1” is van september 2005. Een nieuw onderzoek zou geheel in de lijn liggen van de wetsgeschiedenis van de Wna en

passen bij opvattingen voortvloeiend uit staats- en bestuurrecht over de verhoudingen tussen de instituties onderling. De KNB hoort daar als Orde in de zin van art.134 Grondwet ook bij. Met een duidelijk primaat boven de KNB, hoort het ministerie ook bij die instituties. Het moet onjuist en onverstandig worden geacht dat de KNB zonder zichtbaar overleg met het betrokken ministerie een nieuwe koers uitzet voor een mega-project dat alleen maar met de medewerking van dat ministerie -en van het parlement- gerealiseerd kan worden. *De voorzitter KNB heeft zich tegen deze kritiek inmiddels in zijn Voorwoord bij het werkboek verweerd met een passende uitleg.*

V. De wetenschap

17. De wetenschap kan een rol spelen. Een uitdaging

Over al wat is aangedragen inzake het door bestuur en Ledenraad van de KNB te voeren beleid kan men van mening verschillen; daarvan ben ik mij bewust. Gezocht wordt naar het een maximum, of minimaal naar een optimum. Daar is de KNB nog lang niet. Voor een groot deel kan de Wetenschap een richting wijzen. Hierboven werd daarnaar op enkele plaatsen al verwezen. Het belangrijkste rechtsstatelijk aspect is naar mijn mening de toegang voor elke burger tot betaalbare rechtshulp door een onafhankelijk, onpartijdig en deskundig notariaat, tot een collectief en individueel gewetensvol notariaat dat staat voor het publieke en sociale belang. Dat het notariaat moet opereren in een vechtmarkt als gevolg waarvan voor een aanzienlijk deel van de burgers de financiële drempel te hoog is, is onaanvaardbaar. De welvaartsverschillen zijn groot; Piketty werd op dit punt spraakmakend. Voor de toegang tot het recht mogen we niet ook zoiets laten ontstaan. In de rechtsbedeling mag er geen verschil zijn. Moeten bedelen om recht botst met beschaving. In Italië staat in de zittingszalen van elk tribunaal: **‘La legge è uguale per tutti’**. Dat is meer dan een inhoudelijke toetssteen. Rechtsongelijkheid heeft vele vormen.

Naast onderzoek van fundamentele zaken zouden ook de structuur van het besturen van de KNB als orde, en de manier van regelgeving onderwerp van wetenschappelijk onderzoek kunnen zijn. Meer onderzoeksgebieden zijn denkbaar. Zelf stak ik mijn nek al uit met een uitvoerig onderzoeksvoorstel, met de aantekening : “met wetenschappelijke hand te perfectioneren”. Zowel het notariaat als de wetenschap staat voor een uitdaging. En ook de politiek mag de handschoen opnemen.

Samenvatting

In hoofdstuk I is vooral voor wie pas na 1999 tot het notariaat is toegetreden een heel korte schets gegeven van de totstandkoming van de nieuwe Wna. De afschaffing van de vaste tarieven gaf een notariële marktschok en zette aan tot denaturering van het notariaat. Voortaan prijsconcurrentie en meer ondernemerschap, met druk op de sociale taak.

In hoofdstuk II worden enkele demografische gegevens genoemd, wordt de ideale rol van het notariaat in de samenleving geschetst en de vraag behandeld of de notaris zijn deontologische functie onder het nieuwe regime kan waarmaken. Is het notariaat een doodlopende weg ingeslagen? Graaft het zijn eigen graf?

In hoofdstuk III wordt na twintig jaar nieuwe Wna geprobeerd een balans op te maken. Is de rechtsstaat aangetast? Wat zijn de grote problemen? Verondersteld en gesteld wordt dat het notariaat voor minder draagkrachtigen niet meer voldoende toegankelijk is. Geattendeerd wordt op het opgetreden vertrouwensverlies van het publiek in de beroepsgroep. Gesignaleerd wordt dat anderen op het vinkentouw zitten om notarieel werk over te nemen. Ingegaan wordt op recente Kamervragen en meer nog op de gebrekkige beantwoording daarvan.

In hoofdstuk IV wordt de KNB als openbare orde besproken. Op diverse aspecten van het functioneren van Bestuur en Ledenraad, zoals m.b.t. transparantie en regelgeving, wordt kritiek geleverd. Ook op het ontbreken van een duidelijk geformuleerde opdracht tot het schrijven van de voorgelegde discussienota, die als uitgangspunt heeft nog meer marktwerking en de bijkomende opdracht tot het herschrijven van de Wna. Voorgesteld werd al eerder om eerst nieuw onderzoek te doen, "Hammerstein 2". Daarop wordt opnieuw aangedrongen. Een aantal antwoorden van de minister op de Kamervragen worden geanalyseerd en daarop wordt stevige kritiek geleverd.

In hoofdstuk V wordt, mede omdat veel onderwerpen arbitraire beslissingen vergen, op de wetenschap een beroep gedaan.

Het morele appel, in het opschrift genoemd, is op diverse plaatsen in deze notitie verweven en is kort samengevat:

Verander de koers, leg een sterk accent op de ambtelijke status, mijd de commercie, bedien alle lagen in de samenleving. Houdt het ambt in stand. Onverminderd blijft dat wegens het ontbreken van veel gegevens eerst een grondig nieuw onderzoek moet plaatsvinden. Wie kan daar op tegen zijn?

Een nawoord

Voor het trekken van conclusies is het te vroeg. Deze notitie is bedoeld als bijdrage aan, beïnvloeding van, de discussie in de regiobijeenkomsten van de KNB. Er zijn door ondergetekende concrete standpunten ingenomen waar dat al kon. Voor andere is eerst verder onderzoek nodig. Het trekken van conclusies is niet aan de auteur van dit stuk maar aan het notariaat en aan de wetgever

In deze notitie en in de eerder aan bestuur en Ledenraad aangeboden stukken is de **bespreekbaarheid** van de discussienota aan de orde gesteld omdat het KNB-bestuur geen prealabele vragen heeft gesteld, en daarin door de Ledenraad niet is gecorrigeerd. Daarom is aanvankelijk niet, en in deze notitie slechts summier, ingegaan op de inhoud van de discussienota. Het overgrote deel van deze notitie is geschreven niet op basis van, maar naar aanleiding van, de ontwerp-versie van de discussienota. Nadat het definitieve stuk zeer recent werd vrijgegeven is er (opnieuw) van kennisgenomen en is nu in diverse paragrafen wel kort inhoudelijk op ingegaan.

Alles bij elkaar bevat deze notitie nogal wat kritiek en met betrekking tot in discussie gezette veranderingen wordt op de rem getrapt. Dat wordt gerechtvaardigd door de hoge status van het ambt, dat ook idealisme in zich behoort te dragen. De lat mag en moet in het publieke belang hoog liggen. Op lang niet alles is kritiek geuit. Enkele wezenlijke aspecten en een paar zaken die opgevallen zijn, zijn onder de loep genomen. Om meer recht te doen aan de tot stand gebrachte discussienota zal daarover, aan de hand van het overzicht van

wijzigingsvoorstellen 1 t/m 37 van de auteur, indien dat op prijs wordt gesteld en opportuun is, in een appendix bij deze notitie een verdere mening worden gegeven en/of zullen daarover verdere opmerkingen worden gemaakt. Dit appendix zal dan later aan de KNB en de heer Stokkermans worden aangeboden.

a.h.m. -guus- rieter oud-notaris te Nijmegen/Arnhem a.rieter@xs4all.nl
Lucca, inhoudelijk afgesloten 5 mrt 2019

noten p 20/21

ⁱ De geschiedenis van het tarieven- en inkomensbeleid in de jaren 1967/1992 is met de hem kenmerkende niet te overtreffen zorgvuldigheid beschreven door oud-notaris Wim Heuff in het Jubileumboek 150 jaar KNB, p 33/36.

ⁱⁱ Jubileumboek 150 jaar KNB, W.Heuff, p 35

ⁱⁱⁱ 1. WPNR 6363 van 3-7 juli 1999. SDU. Het gehele nummer is gewijd aan de nieuwe Wna. p. 513 / 520: Vrije marktelementen in de nieuwe wet, Mr A.H.M.Rieter. Het artikel werd door de redactie gepresenteerd als volgt: ‘De nieuwe wet vormt een versterking van de functie van het notariaat in het burgerlijk recht en de samenleving. De marktelementen zijn schaars. Een open markt met elasticiteit van vraag en aanbod is ver te zoeken. Er is gevaar voor vraagtuitval. Een prijs/kwaliteitsvergelijking kan het publiek niet maken. Het notariaat kan opnieuw zijn rechte rug laten zien’. Zie voor dit alles ook Kamerstuk 23706 nr 3 MvT o.a. pag 3 en 4.)

2. Justitiële verkenningen. Over Notarissen. Uitgave van het WODC, 1997 nr 2, Gouda Quint, ISSN 0167-5850. Dit boekje bevat diverse artikelen. Inzake marktwerking en tarieven; zie Meester in de markt; het notariaat als politiek dilemma. p23/31, van Mr A.H.M.Rieter.

^{iv} Markt en meester; de vermeende agorafobie van een beroepsgroep, Kluwer 2000. Yin-Yang. Bundel opstellen voor prof. Mr. M.J.A. van Mourik. Pag. 265 / 270; marktwerking op pag. 268 / 269. Mr. A.H.M. Rieter.

^v Kamerstuk 23706 nr... Stemming EK op 30 maart 1999. Vóór stemmen 35 leden: Tiesinga-Autsema, Tuinstra, Varekamp, Ter Veld, Vrisekoop, Wiegel, Wöltgens, Van de Zandschulp, Zijlstra, De Beer, Van den Broek-Laman Trip, Dees, Van Eekelen, Ginjaar, Glastra van Loon, Van Graafeiland, De Haze Winkelman, Heijmans, Heijne Makkreel, Hessing, Van Heukelum, Hilarides, Jaarsma, De Jager, Jurgens, Linthorst, Loudon, Luijten, Maas-de Brouwer, Meeter, Rensema, Roscam Abbing-Bos, Scholten, Stoffelen en de voorzitter.

Tegen stemmen 28 leden: Veling, Werner, Zwerver, Baarda, Batenburg, Van den Berg, Bierman, De Boer, Boorsma, Braks, Van Dijk, Eversdijk, Van Gennip, Glasz, Grol-Overling, Hendriks, Hirsch Ballin, Hofstede, Holdijk, J. van Leeuwen, L.M. van Leeuwen, Michiels van Kessenich-Hoogendam, Pitstra, Rongen, Ruers, Schoondergang-Horikx, Stevens en Talsma.

^{vi} Uit het geheugen van oud-notaris/oud-voorzitter KNB Mr.A.D.Plaggemars.

^{vii} WPNR 7220, dec. 2018. Mw. prof. W.M.Schrama, Scenario’s voor relatiericht: van ‘alles blijft bij het oude’ via een hink-stap-sprong naar wetgeving voor samenleefrelaties. Prof. Mr. Freek .W.J.M. Schols, Erfrechtelijke ingrepen met het oog op het informele samenleven en het samengestelde gezin.

^{viii} Van Mourik in WPNR 5251, 1974, “Hoe gecompliceerder de maatschappij, hoe hulpelozer het individu”. Van Mouriks’ artikel heeft als titel “De functie van de notaris en de structuur van het notariaat”. Hij betoogt o.a.(als wetenschappelijke bijdrage aan een discussie) dat het ambt van notaris zeer wel bevredigend kan worden uitgeoefend met bezoldiging , en pensioenopbouw, vanwege de overheid.

^{ix} 1. Aanbevolen te lezen: Herman Tjeenk Willink, ” Groter denken, kleiner doen. Een oproep”. Prometheus 2019. Op p15 komt het notariaat heel even aan de orde. H.TjW. is o.a. als oud -vicepresident van de Raad van State goed op de hoogte. Hij liet zijn mening gelden in een hoorzitting van de TK over marktwerking in de publiek sector, en noemde daarbij als voorbeeld van doorgesloten marktwerking het notariaat. Dit is ontleend aan “De Wij-Economie”, 2009, van W(illem) Vermeend en J.W.Timmer. Het boek is uitverkocht. Vanuit het buitenland zijn in fretta ed a distanza, slechts enkele fragmenten ingezien, pag.25,80,305/307.

2. Lees de profetische woorden van notaris Herman van Hazendonk in het Jubileumboek 150 jaar KNB, pag. 36.

3. Zie ook p146 van “De Zaakwaarnemer, een notarieel-historische studie”, prof. Sebastiaan Roes, Kluwer 2014, Ars Notariatus 157, alwaar Roes zich keert tegen neo-liberalisme, marktwerking en privatisering.

^x NM okt.2018, column voorzitter KNB (receptierondgang). NM maart 2019, column voorzitter.

^{xi} 1. WPNR 5251, 1974 M.J.A. van Mourik. 2. Prof. F.van Waarden in ESB 14 aug. 1998 .

3. Parl. Geschiedenis, verslag hoorzitting 19 nov. 1996 TK, 23706-10 p 9. A.H.M.Rieter, vz KNB, voert daar aan dat inkomensbeheersing en een ambtelijk gerelateerd basisinkomen een logische consequentie zou zijn van de notariële status.

^{xii} Van Mourik in WPNR 5251, 1974, “Hoe gecompliceerder de maatschappij, hoe hulpelozer het individu”. Van Mouriks’ artikel heeft als titel “De functie van de notaris en de structuur van het notariaat”. Hij betoogt o.a.(als wetenschappelijke bijdrage aan een discussie) dat het ambt van notaris zeer wel bevredigend kan worden uitgeoefend met bezoldiging , en pensioenopbouw, vanwege de overheid

-
- ^{xiii} Minister Donner in een interview in Notariaat Magazine in febr. 2006; ontleend aan Plaggemars, t.a.p. pag. 44.
- ^{xiv} Kopjes uit NRC Nieuwsbrief De Haagse stemming, van 4 mrt 2019: “Hoe geloof in de markt lijkt verdwenen in Den Haag” en “Ideologie passé”.
- ^{xv} NRC 31 maart 2018 Folkert Jensma
- ^{xvi} Nog op te zoeken
- ^{xvii} De Correspondent 27 juni 2018, over het toezicht door het Bureau Financieel Toezicht (BFT).
- ^{xviii} NRC 24-1-2019
- ^{xix} NRC 16/17 febr. en 20 febr. 2019, over fraude met kadastrale rechten, struikrovers en graaiers
- ^{xx} Laatste gegevens voor zover bekend, KPMG 1993, 9,6% van ..? Bron: rapport Hammerstein 2005.
- ^{xxi} Telefonische info bij twee griffies, Arnhem en Den Bosch, in juli 2018: verzoeken ex art. 56 Wna komen vrijwel niet voor; aldus ook Hammerstein 2005 p. 28. De ‘eigen bijdrage’ ingevolge de Wet op de rechtsbijstand (Wrb) is hoog, vaak even hoog of nagenoeg even hoog als kosten van een (of één ?) akte.
- ^{xxii} Eindverslag Mr. H. Oosterdijk, vz KNB-Stuurgroep Leges, van 27-10- 2010. Vermoedelijk te vinden op het Notarisnet.
- ^{xxiii} Zie noot xix
- ^{xxiv} In Notariaat Magazine van september 2017 stond een bericht met het trotse kopje “*Nederlanders hebben vertrouwen in notaris*”. Het betrof een onderzoek van de Vereniging Eigen Huis. Wie de inhoud las kwam op andere gedachten. De score bleek maar 46% te zijn. In 2013 was het 33%. In 2017 in elektriciens en loodgieters ruim 50%; in bankiers, makelaars, hypotheekadviseurs en verzekeraars < 10%. De kwaliteit van het onderzoek is mij niet bekend. Op die discrepantie tussen kop en lading bevraagd zei de voorzitter van de KNB daarover: “Er is wel herstel van vertrouwen maar het is inderdaad nog steeds laag; maar je moest eens weten van hoe diep we kwamen”.
- ^{xxv} Rapport Hammerstein” . September 2005, van de Commissie evaluatie Wet op het notarisambt. Het beste van twee werelden. Kamerstukken 23705-62.
- ^{xxvi} Kamervragen 4 dec.2018 Maarten Groothuizen D66 en de antwoorden van 16 jan. 2019 van de minister. [Hier kunt u alles vinden: https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/kamervragen](https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/kamervragen)
- ^{xxvii} Te vinden op de site van het BFT : www.bureauft.nl samen met de aanbiedingsbrief die ook interessant is.
- ^{xxviii} Volgens art.91 Wna alléén de verordeningen, en die worden slechts beperkt getoetst, namelijk alleen op strijd met het recht of het algemeen belang, niet op doelmatigheid en effectiviteit.
- ^{xxix} “Beter ten halve keren dan ten hele dwalen”, dat zou een koers kunnen zijn. Aldus al in 2010 oud-KNB-voorzitter Plaggemars. Ars Notarius, deel 143, p.58.
- ^{xxx} De brief met als bijlage het onderzoeksvoorstel van 17 okt. 2018 aan de Ledenraad zijn op het besloten notarisnet geplaatst bij de agendastukken van 14 november . Als beleidsdocumenten behoren ze tevens opvraagbaar te zijn op basis van de Wob.